

Nagy László Ben Jonson-fordítása

TÓTH GÁBOR

Az *Alkimista* című komédia, amely 1610-ben jelent meg, az angol drámaíró egyik legjelentősebb, és kompozíciója tekintetében is legmagasabb színvonalon megszerkesztett alkotásai között tartható számon. Ben Jonson művében elmélyülten reflektál az európai kultúrtörténet későreneszánsz korszakának valamennyi lényeges filozófiai problémájára, miközben a komédia klasszikus retorikai és poétikai eszköztárának szakszerű alkalmazásával mindvégig fenntartja az alkotás könnyed hangvételt. Három lényeges gondolati csomópont emelhető ki, melyek egymással összekapcsolódva megfeleltethetők az európai eszmetörténet és történelem mérföldköveinek: az egyik a 16. századtól kezdődően egyre nagyobb tért hódító egzakt természettudomány és az ekkoriban virágkorát élő okkult valóságmagyarázatok szembenállása, illetve vetélkedése, melynek hatása a nyugati tudománytörténetben még Isaac Newton fizikai világképében is tetten érhető. A szövegben megjelenített filozófiai és kozmológiai gondolatok egyértelműen utalnak Paracelsus világ- és emberképére, melyben a szubjektum és az őt körülvevő kozmosz viszonya egy bonyolult, ám tökéletes harmóniát tükröző hierarchiát alkot: a világban létező emberi lény különféle viszonyok szinte kimeríthetetlenül sokrétű hálójában egzisztál, egyidejűleg része a tiszta intelligenciák tértől és időtől független, örökkévaló szférájának, valamint a folytonosan változó, a keletkezés és a pusztulás folyamatának alávett fizikai, materiális világnak is. E szimmetrikus kapcsolat a mikrokozmosz és a makrokozmosz viszonyában is tükröződik: a legkisebb (rész)elem tökéletes megfelelésben áll a legnagyobbal, és megfordítva.

A másik gondolati alappillért az európai ember szellemi horizontjának a nagy

földrajzi felfedezések nyomán bekövetkező, korábban nem látott mértékű kibővülése, és a nyomában járó szellemi megújulás értékének és jelentőségének hangsúlyozása jelenti, amely a művet *par excellence* reneszánsz alkotássá teszi. Ehhez közvetlenül kapcsolódik az alkímia alapvető módszereinek pontos és szemléletes ábrázolása, amely a kor tudományos és filozófiai diskurzusának egyik központi mozzanata. Mint ismeretes, a reneszánsz gondolkodás- és életmód szakítani kívánt a keresztény dogmatika zárt világképével, és ennek érdekében a valóság és a személyes élet nem pusztán intellektuálisan, hanem érzelmileg és esztétikailag is átélhető teljességének felfedését tekintette legfőbb céljának. E nézet tükrözi legadekvátábban az alkímista embertípusának lényegét, aki a Bölcsek Köve segítségével képes bepillantani a Lét titkába, és nem pusztán megérti azt, hanem saját szándékainak megfelelően irányítja a világegyetem működését, és eközben saját életének horizontját is folytonosan tágítja. E célt egyedül a beavatottak érhetik el. Az emberi lény ily módon isteni attribútumokkal ruháztatik fel, és ezáltal a morális tökéletesedés eszméjének forrásává és hordozójává válik.

„*ha / Valaki az aranyesszenciát, / A tökéletes rubint, vagy elixírt / Birja, nemcsak aranyat csinál, de / ad bárkinek tisztességet, a hadban vívőzséget, diadalt, / Sőt hosszú kort.*”

A testi működés – azon belül a szexuális folyamatok ábrázolása képezi a harmadik alappillért, összhangban a reneszánsz antropológia egyik fő tézisével, miszerint a gondolkodás középpontjában az organikus természet egészébe harmonikusan illeszkedő emberi lény ideája áll. Az egészségesség elve ugyanakkor

megköveteli, hogy az emberábrázolás ne korlátozódjon a biológikum szintjére, hanem a szellemi szférát is magában foglalja. Ebből következik, hogy az említett kozmológiai, biológiai és geográfiai tényezők mellett etikai és teológiai szempontok is gazdagítják a drámában ábrázolt antropológiai felfogást. Elsősorban az antik görög bölcsélet – mindenekelőtt az arisztotelészi metafizika és etika alapfogalmait érdemes kiemelni, első helyen a mértékletesség kategóriájával, amely az ember és a világ viszonyában érvényesülő harmónia alapja. A mű külön érdekessége és specifikuma, hogy a vígjáték műfaja lehetőséget ad arra, hogy a szerző az említett komoly filozófiai és világnézeti problémákat szatirikusan, eredeti kontextusukból kifordítva, az emberi esendőség és gyarlóság példázaiként jelenítse meg.

Nagy László magas színvonalú, a kor poétikai eszköztárát a modern olvasó számára híven közvetítő fordítása a művet kétség kívül a shakespeare-i „nagy drámákkal” egyenrangú alkotásként reprezentálja. A fordítás könnyed és gördülékeny stílusa a mű sokszínű és heterogén nyelvi világát akadály nélkül tárja fel a jelenkori olvasó előtt.

„*Okot adj! / Intenciót! Ismerned kell a kánon, / Divíziót és differenciát, / Szubsztanciát és kategóriát, / Külső és belső szériát, okot: / Materialist, formálist, finálist, / Elemi tökélyt. Miféle dühös nyelv ez? / Hamis szabály becsap, / párbajra készlet sokszor, mielőtt / Az ember föleszmélne, és utóbb is / Akaratlan. [...] Szép a nő? / Nem láttam még. / Kisorsoljuk. Még tartod / az egyezményt? / Tartom. / E gönc miatt még / Pléhre csúszok.*”